

Глобалізаційні детермінанти розвитку сировинних ринків

АНОТАЦІЯ. Досліджено детермінанти розвитку сировинних ринків та особливості їх формування в умовах глобалізації світової економіки. Емпіричною базою дослідження обрано агропродовольчий ринок як один з найважливіших у сфері матеріального виробництва та забезпечення продовольчої безпеки країни. Висвітлено важливу соціально-економічну місію аграрного сектора, експортну конкурентоспроможність та імпорتنу залежність агропродовольчих товарів у міжнародній торгівлі. Обґрунтовано імперативні норми та зроблено висновки щодо важливості створення відповідних умов для функціонування в Україні ринків, інтегрованих у світові.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: глобалізація, світова економіка, глобальний агропродовольчий ринок, конкурентні переваги, сільське господарство.

Вступ

Провідним інтегруючим елементом глобальної економічної системи є світовий ринок і його структурно-галузеві сегменти. Світовий ринок діє за принципами і законами, що базуються на міжнародній виробничій спеціалізації країн із врахуванням економічного і природного потенціалів, ємності світового ринку та в умовах гіперконкуренції. Нинішня глобальна економічна система відзначається складною структурою, глобалізацією господарського життя, виникненням значної кількості наддержавних інституційних організацій із уніфікованим механізмом управління і регулювання, прискоренням науково-технологічних змін, інтелектуалізацією та інформатизацією світової економіки, стандартизацією якості товарів і послуг, лібералізацією торгівлі, зростанням кількості суб'єктів міжнародних економічних відносин і політичних, соціальних та економічних транснаціональних мереж, глобалізацією попиту і пропозиції, поля-

* **Яценко Ольга Миколаївна** – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародної торгівлі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Отримала повну вищу освіту, закінчила аспірантуру і докторантуру з відривом від виробництва у Житомирському національному агроекологічному університеті. Член організаційного комітету ХХХХІІІ Міжнародного Конгресу Апімондії та керівник наукової комісії від України в секції «Економіка». Ольга Миколаївна є автором більш як 140 науково-методичних праць. Сфера наукових досліджень: глобальні асиметрії міжнародної торгівлі, глобалізаційні детермінанти розвитку агропродовольчих ринків. Email: yacenko_olga@ukr.net

ризацією розвитку держав і суспільств. Глобалізація агропродовольчих ринків і вплив зовнішнього конкурентного середовища стають визначальними для суб'єктів господарювання, а глобальна взаємозалежність і комплементарність усіх секторів національних економік трансформує суспільно-політичні, організаційно-економічні, інформаційно-технологічні, еколого-ресурсні умови розвитку країн. Відповідно до неоліберальної теорії, двигуном глобалізації виступає сучасний капіталізм.

Питанням становлення глобальної моделі розвитку, впливу глобалізації економіки на структуру та трансформацію ринкових відносин, визначення місця, перспектив і напрямів адаптації України до цих процесів присвячено праці вітчизняних учених: Я. Базилюка¹, О. Білоруса², В. Власова³, Д. Лук'яненка⁴, Ю. Пахомова⁵, С. Соколенка⁶, О. Швиданенка⁷ та ін. Проблеми розвитку продовольчих ринків досліджували В. Андрійчук⁸, П. Саблук⁹, С. Майстро¹⁰ та ін. В основу їх праць покладені питання формування ринку та вдосконалення економічного механізму його функціонування. Разом з тим, проблеми становлення ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції і розвитку галузей сільського господарства в умовах глобалізації економіки залишаються недостатньо розкритими та обґрунтованими і не відображають синтезу інтересів суб'єктів глобальної економіки, особливо у секторальному аспекті. *Метою дослідження* є теоретичне, методологічне та практичне обґрунтування глобалізаційних детермінант розвитку агропродовольчого ринку та розробка пріоритетних напрямів реалізації національної стратегії. *Об'єктом дослідження* є процес функціонування суб'єктів і об'єктів агропродовольчого

¹ Базилюк Я. Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення: монографія / Я. Б. Базилюк. – К.: НІСД, 2002. – 132 с.

² Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації / О. Білорус // Економіка України. – 2001. – № 11. – С. 17–21.

³ Власов В. І. Глобалізація і глобальна продовольча проблема / В. І. Власов // Економіка АПК. – 2004. – № 1. – С. 7–11.

⁴ Власов В. І. Глобалізація і глобалістика: історія, теорія, практика, персоналі [Текст]: [у 3 т.] / В. І. Власов – К.: ННЦ «ІАЕ», 2011. – 530 с.

⁵ Глобалізація і безпека розвитку: монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. ; керівник авт. кол. і наук. ред. О. Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.

⁶ Пахомов Ю. М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю. М. Пахомов, Д. Г. Лук'яненко, Б. В. Губський. – К.: Україна, 1997. – 237 с.

⁷ Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці / С. І. Соколенко. – К.: Логос, 2004. – 848 с.

⁸ Швиданенко О. А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти: монографія / О. А. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2007. – 312 с.

⁹ Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: монографія / В. Г. Андрійчук. – Ніжин: ТОВ «Аспект-Поліграф», 2007. – 216 с.

¹⁰ Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.

¹¹ Майстро С. В. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання: монографія / С. В. Майстро. – Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 240 с.

ринку та адаптації національних аграрних товаровиробників до умов глобалізованої світової економіки. *Предметом дослідження* є сукупність теоретичних, методологічних і практичних аспектів формування агропродовольчого ринку та розробка механізму адаптації суб'єктів господарювання до умов глобальної економіки. *Наукова гіпотеза* дослідження ґрунтується на припущенні, що адаптація національних аграрних суб'єктів ринку до умов глобальної економіки має базуватись на поступальному їх входженні у систему глобальних ринкових відносин, формуванні і реалізації їх стійких конкурентних переваг на засадах адаптації та інтеграції сектора у систему глобального ринку, із одночасним інституціональним забезпеченням галузей сільського господарства, що сприятиме розв'язанню ряду гострих проблем аграрного сектора та сільських територій.

Методологічне забезпечення дослідження ґрунтується на принципі єдності теорії і практики та системно-синергетичному підході, що розглядає розвиток галузей аграрного сектора з позицій холистичної парадигми та в контексті концепції його багатофункціонального розвитку з одночасним врахуванням тісного взаємозв'язку економіко-організаційних, суспільно-політичних, еколого-природних факторів і пріоритетів. За допомогою даного підходу ідентифіковано основні проблеми розвитку галузі, що розглядаються з позицій цілісності та нерозривності об'єкта, суб'єкта і навколишнього середовища, цілей, методів і засобів управління. Методологія системного підходу дозволила на певному рівні абстрагування виявити проблемні аспекти функціонування галузі та складові формування агропродовольчого ринку на всіх рівнях: функціональному, емпіричному, методологічному та інституційному.

Глобалізаційні детермінанти розвитку ринку

У результаті глобалізації світова економіка стає єдиною цілісною, функціонально та інституційно структурованою багаторівневою системою, елементи якої стають глобальною мережею комплементарних, взаємозалежних, економічно і політично інтегрованих національних економік, які мають асиметричний розвиток. Систематизація досліджень щодо феномену глобалізації дозволяє виділити три концептуально полярні позиції відносно сприйняття глобалізації, зокрема гіперглобалізм (апологетичний), трансформаціоналізм (раціоналістичний), альтерглобалізм (антиглобалізаційний). Множинність, багатоаспектність, багатогранність і багатоукладність процесу глобалізації зумовлюють розрізненість поглядів щодо її дефініції, хроноло-

гічної конкретизації, результативності і впливу на суспільство в цілому і суб'єктів господарювання зокрема. Варто погодитись із дослідженнями, в яких відмічається полярний прояв глобалізації.

Наслідки глобалізаційних трансформацій мають безпосередній вплив і на Україну. Дуже невтішними є дані Центру антикризових досліджень¹, які свідчать, що в період ринкової трансформації Україна виступила як одна з найкращих економічно розвинених країн Європи і світу. Країна з таким потенціалом мала стати особливо привабливою для внутрішніх і зовнішніх інвесторів. Проте, з часу відновлення незалежності у 1991 р., економічна політика України девальвувала всі конкурентні переваги країни. За 20 років держава майже повністю втратила свою інвестиційну привабливість. Колишні соціалістичні держави Європи, які вступили в період ринкових реформ разом з Україною, настільки відірвалися в динаміці, що, здається, є недосяжними. Однак, в останні роки спостерігається ще тривожніша тенденція: Україна поступово перетворюється в економічного аутсайдера навіть у СНД. Україну уже обійшли Молдова, Таджикистан, Киргизстан і Білорусь.

Свідченням інтегрованості України у світову економіку і безпосереднього зв'язку національної економіки із сучасними глобальними процесами є дані щодо рівня глобалізації країн² за двома найвідомішими системами КОФ, що є розробкою швейцарського Інституту дослідження бізнесу (Konjunkturforschungsstelle der ETH Zurich)³, і СЕІР, яка застосовується Міжнародною організацією Carnegie Endowment for International Peace⁴. Зовнішні фахівці та вітчизняні підприємці виділяють три блоки проблем в Україні⁵. Узагальнюючи і адаптуючи результати досліджень, можна сказати, що однією із найбільших проблем залучення іноземних інвестицій та інтеграції агропродовольчого ринку України у систему глобальних відносин є *слабке вітчизняне інституційне середовище*, що проявляється у слабкості правової системи, відсутності системи захисту фун-

¹ Вплив глобалізаційних трансформацій на економіку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.anticrisis.kiev.ua>

² Купчак П. М. Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на розвиток національного господарства / П. М. Купчак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/NacGosp/2009/Kupchak.pdf>.

³ GlobalIndex A Multidimensional Globalization Measurement of the University of Bamberg and the TransEurope research network [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/csgr/index/>

⁴ The Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/csgr/index/>

⁵ Молдован О. Україна: аутсайдер з колосальним потенціалом / О. Молдован [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2011/08/23/295840/>.

даментального права приватної власності, перепонах при вході на ринок і виході з нього, складності процедури банкрутства, дефіциті довіри між суб'єктами економічної системи, низькій ефективності антимонопольного регулювання, низькій діловій культурі між контрагентами. Даються взнаки *регуляторні перешкоди*, які проявляються у зарегульованості і бюрократизації створення та ведення бізнесу, здійсненні адміністративного тиску на бізнес, високих часових і фінансових витратах на дозвільні процедури та їх непрозорість. У 2010 р. господарську діяльність в Україні контролювали 79 органів – найбільше серед країн СНД. У Молдові ці функції виконують 56 органів, у Білорусі – 40, у Казахстані – 30. Третій блок проблем *фіскального простору пов'язаний із вадами податкової системи*: високе податкове навантаження на прибуток, асиметричний розподіл зобов'язань соціального страхування між працівником і роботодавцем, недосконале адміністрування податків, проблема комунікації бізнесу з податковими органами, особливо в регіонах.

В умовах глобалізації головним завданням стає боротьба за повноцінне функціонування у довгостроковій перспективі, мінімізація фінансово-економічних, соціально-демографічних, політичних і екологічних ризиків із паралельним збереженням і створенням конкурентних переваг, які здатні убезпечити подальший розвиток і адаптацію до глобальної економіки суб'єктів господарювання та забезпечити конкурентоспроможність власної національної економічної системи та її складових – регіональних економік в особі усіх агентів ринку.

Проблеми становлення та функціонування агропродовольчих ринків в умовах викликів глобалізації

В умовах, коли світова економіка все більше транснаціоналізується, необхідно зберегти національне матеріальне виробництво і посилювати історично сформовані, традиційні для національних економік стратегічні галузі, зміцнювати їх експортоорієнтований вектор розвитку. Незважаючи на пріоритетність інтелектуально-інформаційних, інноваційних та фінансових сфер розвитку суб'єктів господарювання в умовах глобальної трансформації економіки, достатньо важливою галуззю матеріального виробництва для держави залишається аграрний сектор. Саме він повинен стати каталізатором соціально-економічного розвитку України, який в умовах глобалізації та назрівання світової продовольчої кризи здатен за рахунок експортоорієнтованих галузей сільського господарства забезпечи-

ти, по-перше, продовольчу безпеку країни, по-друге, прибуткове функціонування всіх суб'єктів ринкових відносин (товаровиробників, держави). Це можливо за умови, якщо агропромислова продукція вітчизняних товаровиробників буде: витребувана на внутрішньому і зовнішньому ринках; відповідати міжнародним стандартам безпеки і якості відносно продовольчих товарів; знаходитись у межах прийнятного цінового діапазону для споживачів. Більшість проблем стосуються нагальної необхідності екологізації сільського господарства, що забезпечить сталий розвиток сільських територій, сприятиме оздоровленню нації, збереженню природних ресурсів майбутнім поколінням.

Про значущість галузі в економіці країни свідчить ряд важливих макроекономічних параметрів, найважливішим з яких є частка сільського господарства у валовій доданій вартості (ВДВ)¹. У 1990 р. ця частка становила 24,4 %, у 2001 р. – 16,3 %, у 2004 р. – 11,9 %, у 2007 р. – 7,5 %, у 2010 р. – 8,7 % і у 2011 р. – 9,6 %². Зменшення внеску галузі у створення ВДВ пояснюється, у першу чергу, ціновим диспаритетом на промислову і сільськогосподарську продукцію. Вагомість галузі засвідчує той факт, що у 2012 р. сільське населення України становило 14,3 млн осіб, або 31,2 % загальної кількості населення³. У сільському господарстві зайнято 15,5 % усіх зайнятих, на противагу 2,5–5,5 % в економічно розвинутих державах. Пріоритетність розвитку цієї галузі та сільських територій обумовлена її стратегічною значущістю у забезпеченні продовольчої і енергетичної безпеки країни, вагомою участю у створенні валової доданої вартості, важливою роллю у соціальній та екологічній сферах. Глобалізаційні зміни мають безпосередній вплив на сільське господарство, що перебуває на стадії глибокої структурної трансформації під впливом геополітичних, гео економічних, геосоціальних і гео екологічних чинників, які, у свою чергу, впливають і визначають особливості агропродовольчого ринку.

Відомо, що аграрний сектор є найбільш вразливою та підтримуваною галуззю економіки будь якої країни, незалежно від рівня її соціально-економічного розвитку.

¹ Валова додана вартість у Статистичному щорічнику України наводиться разом по сільському господарству, мисливству і лісовому господарству (частка сільського господарства домінуюча).

² Статистичний щорічник України за 2011 рік: стат. зб. / за ред. О. Г. Осауленка. – К.: Держ. комітет статистики України, 2012. – 559 с.

³ Україна у цифрах 2011 рік. стат. зб. / за ред. О. Г. Осауленка. – К.: Держ. комітет статистики України, 2012. – 251 с.

Як правило, процеси змін або трансформації розглядаються в контексті теорії і практики розвитку соціально-економічних систем. Розвиток є плюралістичним явищем за множиною можливих проявів, неоднозначними є його рівномірність, поступальність, спрямованість. До розвитку будь-яку економічну систему спонукає наявна в ній бінарна протилежність інтересів суб'єктів господарювання, якій властива форма порушеної симетрії. Остання реалізує себе в різниці потенціалів елементів економічної системи, створюючи потенціал тієї напруги, що і стає джерелом розвитку цієї системи¹. У дослідженні під глобалізацією ринку пропонується розуміти процес об'єднання історично розрізнених і неоднакових між собою національних ринків у комплексний єдиний простір, а під глобалізацією виробництва – домінування тенденцій до виробництва товарів (послуг) на визначених територіях у планетарному масштабі, на яких максимально сконцентрований оптимальний набір конкурентних переваг у якісному і кількісному вимірах. Методологічні підходи до діагностики прикладних і обґрунтування теоретичних аспектів зазначених процесів ґрунтуються на сучасній парадигмі глобальної конкуренції. Ринок яскраво відображує наявність конкурентних переваг у суб'єктів господарювання і рівень їх конкурентоспроможності². Глобальний ринок можна визначати як самовідтворювальний механізм врівноваження глобального попиту і глобальної пропозиції³. Унаслідок глобалізації ринків трансформується роль держави і з'являються наддержавні інститути та інституції, які визначають правила функціонування світового ринку.

З методологічної точки зору, вивчаючи глобалізаційний вплив на формування і розвитку агропродовольчих ринків, необхідно враховувати «багатофункціональну природу» сільського господарства не тільки з позиції виробництва продукції рослинництва і тваринництва, але й більш широко, з огляду на соціальні й екологічні аспекти. Багатофункціональність є частиною аграрної політики сталого розвитку розвинених індустріальних держав світу. Функції сільського господарства, згідно з концепцією багатофункціональності, зводяться до економічної (виробництво продукції), соціальної (розвиток сільських територій) і екологічної (збереження і використання природних ресурсів). Їх досягнення забезпечують інноваційні (селек-

¹ Костюк В. Н. Изменяющиеся системы / В. Н. Костюк. – М.: Наука, 1993. – 352 с.

² Yatsenko O. Methodological instruments of polyfunctional competitiveness evaluation (on the example of agriculture) / Olga Yatsenko // USA: The Advanced Science. – 2011. – November. – С. 30–35.

³ Швиданенко О. А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти: монографія / О. А. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2007. – 312 с.

ційно-генетичні розробки та дослідження) та інформаційні (своєчасне надання інформації для прийняття управлінських рішень) складові¹.

З точки зору економічної теорії, поняття «багатофункціональність» дещо суперечливе. Насамперед йдеться про зовнішній позитивний, негативний чи нейтральний вплив сільського господарства на економічну діяльність суб'єктів господарювання і проблему обрахунку результатів його економічної діяльності. Крім того, деякі позитивні зовнішні ефекти, що є результатом конкретних видів економічної діяльності, можна класифікувати як суспільні блага. Суспільні блага мають три основні характеристики: 1) вони не беруть участь у конкуренції (тобто споживання суспільних благ однією особою не заважає споживанню цього блага іншою особою); 2) від них «не можна відмовитися» (тобто люди не можуть утриматися від використання суспільних благ, навіть якщо захочуть цього); 3) суспільні блага «не виключні» (тобто доступ до благ не можна обмежити). Основна особливість суспільних благ полягає в тому, що вони не задіяні в ринковому механізмі як звичайні товари. Поняття багатофункціональності аграрного сектора має тривалу історію. У ст. 33.2 Угоди про створення Європейського Союзу записано: «При розробці єдиної сільськогосподарської політики й спеціальних методів її застосування необхідно брати до уваги: а) особливу природу сільськогосподарської діяльності, що впливає із соціальної структури сільського господарства, а також зі структурної й природної неоднорідності різних сільськогосподарських регіонів; б) необхідність поступового здійснення певних перетворень; в) тісний зв'язок сільського господарства держав-учасників з іншими секторами економіки». Проте, члени СОТ у цьому питанні розділилися на два протилежних табори. Захисниками ідеї багатофункціональності аграрної сфери найчастіше виступають країни з найвищим рівнем державних витрат на підтримку сільськогосподарських товаровиробників, що відноситься до заходів «жовтого кошика» торговельного регулювання. До них відносяться ЄС, Японія, Південна Корея, Швейцарія, Норвегія. Їхніми опонентами виступають США та країни Кернської групи.

Суперечки із приводу терміна «багатофункціональність» виникають у зв'язку з різними інтерпретаціями тексту Угоди про сільському господарству (ст. 20). У цій статті під назвою «Продовження процесу реформ», відмічається: «Розуміючи,

¹ Крылатых Э. Н. Аграрные аспекты вступления стран СНГ в ВТО / Э. Н. Крылатых, О. Г. Строкова. – М.: Энциклопедия российских деревень, 2002. – С. 162–164.

що у довгостроковому плані ставиться мета домогтися значних послідовних скорочень рівня підтримки й протекціонізму, що призводять до фундаментальних перетворень, учасники вирішують, що переговори, які продовжують цей процес, будуть здійснюватися за рік до кінця періоду реалізації, беручи до уваги: досвід, накопичений до цього моменту в процесі реалізації зобов'язань зі скорочення підтримки; вплив, який здійснює виконання зобов'язань на світову сільськогосподарську торгівлю; неторгові аспекти, особливий і диференційований режим, прийнятий стосовно країн, що розвиваються – членам СОТ, і завдання створення справедливої й орієнтованої на ринок системи сільськогосподарської торгівлі, а також інші завдання й проблеми, згадані в преамбулі до даної угоди; які наступні зобов'язання необхідні для досягнення вищезгаданих довгострокових цілей». Таким чином, ідея про те, що сільське господарство має особливу природу, відмінну від інших секторів економіки, пронизує європейську сільськогосподарську політику.

Передумови становлення глобального агропродовольчого ринку обумовлюють цілі, методи управління, стратегії і тактики, маркетинговий інструментарій, конкурентну поведінку і логіку ведення агробізнесу на конкретному сегменті ринку. Глобальна гіперконкуренція зумовлює необхідність застосування якісно нових підходів і методів ведення бізнесу, що часто спонукає експортоорієнтованих суб'єктів господарювання до створення глобальних організаційних структур на кооперативних засадах. Результатом таких дій стає виникнення глобальних економічних інституцій, які мають визначальний вплив на світовому ринку.

Застосування міждисциплінарного підходу до дослідження, врахування специфіки та особливостей функціонування глобального ринку дозволило сформулювати авторське визначення цього поняття, що, на відміну від традиційного підходу, враховує існування на міжнародному рівні системи інститутів та інституцій, які функціонують у сферах виробництва, розподілу та споживання відповідно до законів товарного виробництва, грошового обігу та екологічно збалансованого розвитку¹ (додаток 1).

Україна може зайняти своє місце в міжнародному поділі праці та інтегруватися у світове співтовариство тільки на основі створення високорозвинутого експортного аграрного компле-

¹ Яценко О. М. Імперативи глобалізації агропродовольчих ринків / О. М. Яценко // Наук. вісн. Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія. Економічні науки. – 2013. – № 4 (253). – С. 27 – 39.

ксу, який би відповідав вимогам сучасного світового ринку. Реалізація цієї стратегічної мети потребує чималих ресурсів, насамперед, валютних надходжень. Низька міжнародна конкурентоспроможність вітчизняних товарів і послуг помітно обмежує обсяги надходжень інвестицій у країну. Отже, нагальною потребою є поліпшення ресурсного потенціалу країни, особливо його експортної складової із врахуванням явних і латентних конкурентних переваг суб'єктів господарювання.

Методичні особливості визначення конкурентних переваг аграрної продукції у глобальній торговій системі

Досягти високих якісних і кількісних результатів господарювання можливо за умов забезпечення конкурентних переваг суб'єктів та об'єктів аграрного сектора, які у свою чергу стали динамічними і перестали бути статичними. Теоретичні положення концепцій формування конкурентних переваг зводяться, в основному, до трьох основних видів: ринкової, ресурсної та інституціональної. Відповідна парадигма прийнятна і для аграрного сектора як одного з провідних системоутворюючих елементів економіки.

Методологія досліджень конкурентних переваг, конкурентоспроможності, конкурентних позицій країн-виробників, міжнародної спеціалізації торгівлі включає сукупність загальних і спеціальних методів встановлення параметрів, структури, інших характеристик досліджуваних об'єктів та їх взаємозв'язків. Конкурентоспроможність сільськогосподарської сировини і продовольства на світових агропродовольчих ринках визначається до певної межі співвідношенням експорту та світових цін. При цьому, збільшується значення використання одночасно експорту та імпорту при обчисленні конкурентоспроможності, зважаючи на зростання внутрішньогалузевої торгівлі. У межах даного дослідження представляють інтерес методи, які ґрунтуються на неокласичній і модерній теоріях міжнародної торгівлі.

Неокласична теорія пояснює регіональну спеціалізацію порівняльними перевагами, які має конкретний регіон або країна¹. Відповідно до теорії порівняльних витрат Д. Рікардо, зазначені переваги створюються у країні в результаті розбіжностей у рівні продуктивності праці або, за теорією співвідношення факторів виробництва (модель Хекшера–Оліна), ство-

¹ *Krugman P. Miedzynarodowe Stosunki Gospodarcze / P. Krugman, M. Obstfeld // PWN. – Warszawa, 2003. – P. 65–73.*

рюються внаслідок відмінностей у забезпеченості факторами виробництва і природними ресурсами. Неокласична теорія ґрунтується на сталих обсягах виробництва, торгівлі однорідною продукцією та передбачає існування вільної конкуренції.

Високий рівень внутрішньогалузевої торгівлі (intra-industry trade) та торгівлі між відносно схожими країнами призвели до розвитку так званої модерної теорії міжнародної торгівлі. Внутрішньогалузева торгівля властива країнам і галузям, яким характерні зростаючі масштаби виробництва, монополістична конкуренція, диференціація продукту і відносно рівні забезпеченості факторами виробництва¹.

Конкуренція на світовому агропродовольчому ринку посилює увагу до проблеми оцінювання міжнародної конкурентоспроможності аграрних секторів окремих країн, особливо проблема актуалізується в контексті глобалізації економіки. Для визначення конкурентоспроможності використовують показники міжгалузевої торгівлі – (intra-industry trade) ex-post і показники внутрішньогалузевої торгівлі – ex-ante. Стосовно першої групи показників, то міжнародна спеціалізація, динаміка зовнішньоторговельного обороту аграрною і продовольчою продукцією окремих країн дає можливість провести порівняння одного іменного сектора з іншим із різних країн-виробників. Оскільки конкурентоспроможність є відносною категорією, то показники, що базуються на абсолютних величинах, таких, як частка ринку, обсяг експорту та ін., надають недостатньо інформації про конкурентну позицію галузі або товару в національній економіці. Більш інформативними є показники, що ґрунтуються на порівнянні іменних секторів національних економік. Серед показників, які найчастіше використовуються зарубіжними вченими, варто виділити індекс відносних порівняльних переваг RCA (Relative Comparative Advantage Index), індекс відносної експортної конкурентоспроможності RXA (Relative Export Advantage Index), індекс відносної залежності від імпорту RMP (Relative Import Penetration Index), індекс відносних торговельних переваг RTA (Relative Trade Advantage Index) та RSCA. З цією метою використовуються емпіричні методи оцінювання індексів порівняльних переваг RCA, RTA, RXA і RMP, що базуються на класичному індексі В. Баласа, а також індексі RSCA, що є симетричною трансформацією RCA^{2,1}.

¹ Cieslik A. Now a Teoria Handlu Zagranicznego w Swietle Badan Empirycznych / A. Cieslik. – Warszawa, 2000. – P. 101–113.

² Balassa B. Trade liberalization and Reveal Comparative Advantage / B. Balassa // Manchester School of Economic and Social Studies. – 1965. – Vol. 33. – P. 99–123.

Найвні показники міжнародної конкурентоспроможності аграрного виробництва залежно від методології їх розрахунку можна об'єднати у дві групи. До першої належать показники, що дозволяють визначити конкурентоспроможність продовольства і сільськогосподарської сировини певної країни або її сектора в цілому на світовому ринку в минулому і ґрунтуються на використанні статистичних даних щодо вартості зовнішньої торгівлі за окремими видами продукції. До другої групи належать показники, що ґрунтуються на зіставленні витрат виробництва окремих видів продукції. Варто зазначити, що Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) рекомендує використання індексу RSCA для оцінки спеціалізації міжнародної торгівлі та індексу GL для внутрішньогалузевої торгівлі² (додаток 2).

Отже, науково-теоретичні, методологічні, інституційно-регулятивні і прикладні засади досліджень агропродовольчих ринків формуються у контексті сучасних світогосподарських процесів і потребують врахування впливу новітніх глобалізаційних чинників. Сучасний методологічний інструментарій служить, у переважній більшості, основою для коротко- і середньострокових прогнозів, що не завжди враховує циклічність економічного розвитку, періодичні фінансові кризи, реальний і латентний природний і економічний потенціали, можливості і загрози глобального середовища та сильні і слабкі сторони національних економічних систем і їх структурних елементів із врахуванням специфічних галузевих характеристик.

Особлива роль у теорії і практиці глобалізації ринків відводиться формуванню і розвитку конкурентних переваг, конкуренції у всіх її проявах і на всіх рівнях, особливо у контексті транснаціональних та інтеграційних обумовленостей, які мають як кількісні, так і якісні характеристики із врахуванням галузевої специфіки. До кількісних ознак глобалізації ринків здебільшого відноситься місткість ринку, частка у світовому експорті, структуризація ринку, обсяг зовнішньої торгівлі, прямі та портфельні іноземні інвестиції, темпи зростання ВВП і ВНП, кількість суб'єктів ринкових відносин – економічних, політичних, соціальних інституцій, інтенсивність конкуренції і конкурентні позиції провідних учасників ринку, кількість обслуговуючих інфраструктурних об'єктів та ін., до якісних –

¹ *Hinloopen J.* On the Empirical Distribution of the Balassa Index / J. Hinloopen, J. Marrewijk // W.P. Erasmus University. – Rotterdam, 2000. – P. 79.

² *Iapadre L.* A Taxonomy of Statistical Indicators for the Analysis of International Trade and Production / L. Iapadre ; OECD. – Paris, 2003. – P. 49–56.

процеси регіоналізації, належність до міжнародних інституцій та ін.

Дослідження агропродовольчих ринків в умовах глобалізації економіки повинні базуватися на теоретико-методологічній концепції обґрунтування стратегії розвитку національних ринків у цілому, і секторальних зокрема, із врахуванням багаторівневої інтеграції, ускладненої наростаючою взаємозалежністю національних економік, загрозами світової кон'юнктури, глобальними ризиками у контексті соціополітичного і еколого-економічного виміру із врахуванням гіперконкуренції. Суть економічної діагностики агропродовольчих ринків у контексті їх глобалізації зводиться до апріорного і апостеріорного аналізів передумов і особливостей формування і функціонування ринків, нормативного-правового поля, ринкової кон'юнктури, ментальних особливостей і соціокультурного рівня споживачів із відповідною сегментацією, визначення еколого-ресурсних особливостей, організаційних і бізнесових і т.п. Архітектоніка поетапного процесу дослідження зводиться до постановки мети і завдання; конкретизації задач; визначення предметів і об'єктів дослідження; обґрунтування методологічного базису дослідження: його категоріального апарату, системи методів і моделей; визначення інформаційних джерел: офіційних, профільних і непрофільних, статистичних даних і даних моніторингів провідних організацій, емпіричних авторських досліджень світових і вітчизняних науковців, обґрунтування теоретико-прикладних перспектив і векторів розвитку.

Сучасний стан та конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світовому агропродовольчому ринку

В умовах глобальної торгової системи вихід на міжнародний ринок може відбуватися лише за умови конкурентоспроможності національної продукції, яка досягається наявністю конкурентних переваг. Досягнення і реалізація останніх набирають особливого значення в умовах сучасної господарської глобалізації. Завдання полягає у визначенні наявних конкурентних переваг, сфер і галузей, де вони виявляються найповніше, їх розвитку та створенні нових. Україна володіє достатньо значимими перевагами природного та виробничого характеру, що дає підстави для оптимістичної оцінки результатів входження України в світовий господарський простір. Разом з тим, практика свідчить, що успіху на міжнародних ринках добиваються країни, що постачають продукцію із значною часткою доданої вартості. Торгівля на другому і, зокрема, третьому ярусах сві-

тового ринку є не лише вигідною, а й перспективною. Україна, за невеликим винятком, «торгує» переважно на нижчому ярусі, наражаючись на небезпеки коливання попиту і цін, погіршення умов торгівлі. Проте Україна вже нині займає вагоме місце у світі за такими показниками, як площа ріллі – 2,1% від загальносвітового обсягу та виробництво окремих видів продукції, крім того, доля сільського населення України становить 0,8 % (табл. 1).

Таблиця 1

**ЧАСТКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ
УКРАЇНИ В ЗАГАЛЬНОСВІТОВИХ ОБСЯГАХ, 2011 р.**

Показник	Питома вага, %
Виробництво:	
зерно	2,1
у тому числі пшениця	4,2
цукровий буряк	5,9
соняшник	18,3
картопля	6,2
м'ясо всіх видів (у забійній вазі)	0,7
молоко	2,4
яйця	1,3
олія соняшникова	12,2

Джерело: розраховано за даними FAOSTAT¹

Прийнявши ці умови як стартові, країна повинна прагнути «облагородження» товарної структури зовнішньої торгівлі, як експорту, так і імпорту. Цього можна досягти лише створенням і розвитком експортного потенціалу. Йдеться про експортоорієнтовані галузі та підприємства, що є конкурентоспроможними на зовнішніх ринках і здатні забезпечити як належні обсяги вивезення, так і прогресивну по-товарну структуру. Вони становлять своєрідний експортний сектор, створення та успішне функціонування якого вимагає спеціальну громадську опіку, як це є у більшості розвинених країн світу. Теорія і практика засвідчують важливу роль експорту в забезпеченні економічних інтересів країни. Експорт правомірно вважається важливим фактором економічного зростання. Активізація та раціоналізація експорту для багатьох країн післявоєнного світу стала ва-

¹ За даними ФАО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>

жливою підмогою розвитку і піднесення добробуту¹. В умовах глобалізації агропродовольчих ринків необхідно визначити перелік стратегічних галузей сільського господарства і провести глибоку діагностику їх стану і відповідних сегментів з метою максимальної адаптації до конкурентних умов зовнішнього середовища і створення глобальних продуктів. ФАО (продовольча і сільськогосподарська організація ООН) щорічно складає рейтинг «Топ-20» найважливіших продовольчих і сільськогосподарських товарів для кожної країни, відносно України до даного рейтингу у першу п'ятірку потрапили молоко, пшениця, соняшник, куряче м'ясо та картопля (табл. 2).

У вітчизняному сільському господарстві домінує архаїчний виробничий підхід до ведення бізнесу. Ми погоджуємося із професором Т. Дударом, який вважає, що «у багатьох аграрних та агропромислових формуваннях ще не віджила психологія виробника, коли керівник підприємства, передусім, думає не про те, як і де реалізувати продукцію, а про те, як би її лише виробити»².

Таблиця 2

**ПРОДУКЦІЯ 20 НАЙВАЖЛИВІШИХ ПРОДОВОЛЬЧИХ
І СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРІВ³ (ВПОРЯДКОВАНИХ ЗА ВАРТІСТЮ)
ДЛЯ УКРАЇНИ ЗА ДАНИМИ ФАО, 2011 р.**

Ранг	Товарна продукція	Виробництво	
		млн дол. США	тис. т
1.	Молоко коров'яче (цільне свіже)	2872,2	10 804,0
2.	Пшениця	2428,1	22 323,6
3.	Насіння соняшнику	2328,5	8670,5
4.	Куряче м'ясо	1282,0	900,1
5.	Картопля	1149,5	24 248,0
6.	М'ясо великої рогатої худоби	1077,6	398,9
7.	Свинина	1073,6	698,4
8.	Яйця курячі	868,5	1064,2
9.	Помідори	780,4	2111,6
10.	Кукурудза	699,4	22 837,9
11.	Ячмінь	440,0	9097,7
12.	Яблука	390,8	954,1

¹ *Аніловська Г.Я.* Державний фактор трансформаційних перетворень в економіках перехідного типу: монографія / Г.Я. Аніловська. – Львів: Вид-во ЛКА, 2002. – 324 с.

² *Дудар Т.Г.* Організаційно-економічні засади формування і розвитку системи агромаркетингу / Т.Г. Дудар // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С. 89–96.

³ за 2011 рік

Закінчення табл. 2

Ранг	Товарна продукція	Виробництво	
		млн дол. США	тис. т
13.	Цукровий буряк	371,0	18 740,0
14.	Ріпак	358,7	1437,5
15.	Виноград	298,3	521,9
16.	Цибуля	246,8	1174,9
17.	Морква і ріпа	195,7	864,2
18.	Огірки та корнішони	191,8	966,0
19.	Соеві боби	188,6	2264,4
20.	Мед, натуральний	176,4	70,3

Джерело: побудовано за даними FAOSTAT¹

Характерною рисою агропродовольчого ринку є не лише виробнича концепція господарювання, а й диспропорція розвитку попиту і пропозиції. В цих умовах винятково важливого значення набуває опрацювання економічного механізму формування і забезпечення ефективного функціонування ринку сільськогосподарської продукції і сировини. Характерні особливості ринку зумовлюють необхідність використання специфічного спеціалізованого маркетингового інструментарію, іншими словами – аграрного маркетингу.

Поділяємо думку О. Швиданенка, який зазначає, що статус країн та інших функціонуючих суб'єктів на глобальному ринку залежить від їх конкурентоспроможності, яка характеризується частками у глобальному попиті та глобальній пропозиції². Авторські узагальнення досліджень у даному напрямі дозволяють запропонувати визначення, адекватне сучасним вченням і підходам. Пропонуємо під глобальним агропродовольчим продуктом розуміти сукупність параметричних характеристик продукції певної галузі із врахуванням особливостей країни походження, що уніфіковані і стандартизовані та відповідають глобальним потребам споживачів.

Україна інтегрована у глобальний світовий ринок і вже наразі її пропозиція щодо глобальних агропродовольчих продуктів

¹ Production of the 20 most important food and agricultural commodities (ranked by value) in a given country for the year indicated) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>

² Швиданенко О.А. Передумови забезпечення конкурентоспроможності країни в контексті прогресивних глобалізаційних тенденцій / О.А. Швиданенко // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. – 2007. – Вип. 3 (70). – С. 43–51.

складає більше двадцяти товарних позицій, проте переважають товари сировинного походження, про що свідчать статистичні дані FAOSTAT¹ (рис. 1). За цих умов актуальності набуває проблема формування конкурентних переваг аграрних підприємств і розвитку конкурентних відносин у контексті євроінтеграційних перспектив і посилення інтеграційних зв'язків України.

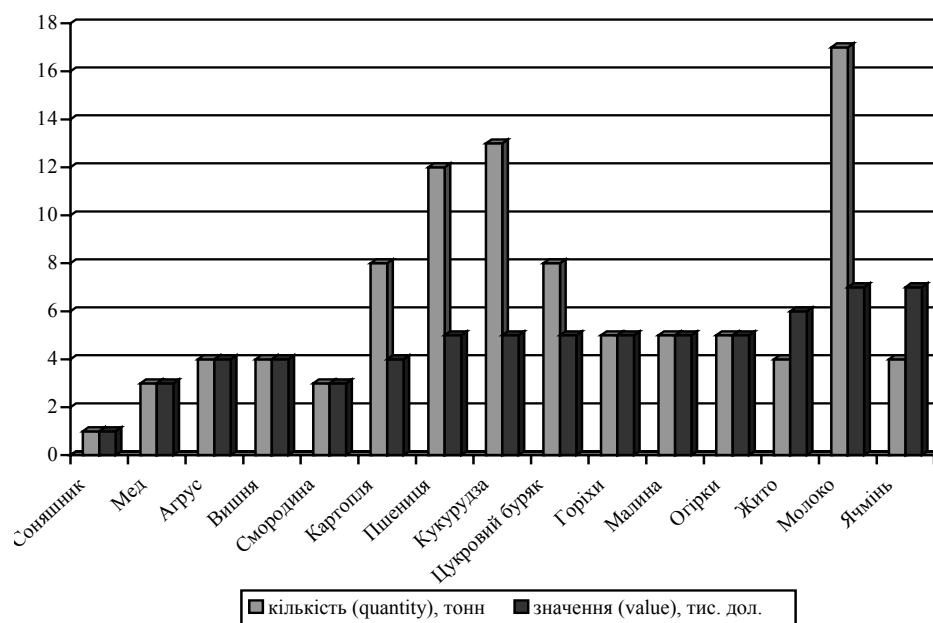

Рис. 1. Місце України на світовому ринку серед виробників сільськогосподарської продукції

Джерело: побудовано за даними FAOSTAT за 2011 р.²

Наслідком жорсткої конкуренції у глобальному вимірі є оптимальний розподіл ресурсів, виявлення найперспективніших господарюючих суб'єктів, ефективне їх функціонування, задоволення попиту споживачів. Вітчизняний споживчий ринок сільськогосподарської продукції і сировини активно розвивається і представлений у широкому асортименті. Проте, щоб Україна могла отримати позитивний ефект, а порівняльні переваги носили довготривалий характер, необхідно мати ефективну ринкову економіку, функціонування якої вимагає фор-

¹ Статистичні дані FAOSTAT [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>.

² Country rank in the world, by commodity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>

мування належного ринкового середовища, без якого неможливий цивілізований ринок і аграрний, у першу чергу.

Як видно з рис. 1, провідні позиції на світовому ринку серед виробників займає така вітчизняна сільськогосподарська продукція, як соняшник, мед натуральний, деякі ягоди, цукровий буряк, жито, ячмінь та ін. В цьому контексті представляє інтерес оцінити конкурентоспроможність зазначеної продукції за допомогою розрахунку індексів відносної конкурентоспроможності (табл. 3).

Аналізуючи значення індексів, можна дійти висновку, що незважаючи на провідне місце України на світовому ринку серед виробників окремих видів сільськогосподарської продукції, не всі товарні групи конкурентоспроможні. На це впливає ряд екзогенних та ендогенних факторів. Наприклад, низька конкурентоспроможність вітчизняного цукрового буряка на світовому агропродовольчому ринку пояснюється інтенсивною внутрішньогалузевою торгівлею зазначеною продукцією, адже індекс GL протягом усього досліджуваного періоду був більше одиниці і становив 2,000. Подібна ситуація спостерігається у молочній товарній групі, яка характеризується підвищеною інтенсивністю внутрішньогалузевої торгівлі. Про це також свідчить від'ємне значення симетричного індексу виявлення порівняльних переваг RSCA.

Полярна ситуація спостерігається у інших товарних групах, які навпаки характеризуються значними конкурентними перевагами на світовому агропродовольчому ринку, це в першу чергу стосується соняшнику і пшениці.

Таблиця 3

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНДЕКСІВ ВІДНОСНИХ
КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ОКРЕМИХ ТОВАРНИХ
ГРУП СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ**

(за міжнародним класифікатором торгівлі – код SITC 061)

Товарна група	рік	Значення індексу					Наявність конкурентної переваги*
		RXA	RMP	RTA	RSCA	GL	
Соняшник	2007	10,903	6,276	4,627	0,832	0,501	+
	2008	0,375	4,980	-4,604	-0,454	1,018	-
	2009	0,237	3,865	-3,627	-0,616	-	-
	2010	7,421	6,149	1,272	0,762	-	+
Мед натуральний	2007	0,880	0,004	0,876	-0,064	0,005	+/-
	2008	0,628	0,052	0,577	-0,228	0,078	+/-
	2009	1,365	0,014	1,351	0,154	0,009	+
	2010	1,468	0,057	1,412	0,190	0,038	+

Закінчення табл. 3

Товарна група	рік	Значення індексу					Наявність конкурентної переваги*
		RXA	RMP	RTA	RSCA	GL	+/-
Пшениця	2007	0,875	0,010	0,865	-0,067	0,014	+/-
	2008	3,592	0,006	3,585	0,564	0,002	+
	2009	5,785	0,004	5,781	0,705	0,001	+
	2010	3,374	0,007	3,366	0,543	0,002	+
Молоко (коров'яче цільне свіже)	2007	0,092	0,045	0,047	-0,832	0,406	-
	2008	0,276	0,017	0,258	-0,568	0,406	-
	2009	0,305	0,006	0,299	-0,533	0,406	-
	2010	0,342	0,018	0,325	-0,490	0,406	-
Цукровий буряк	2007	-	4,409	-4,409	-1,000	2,000	-
	2008	0,192	-	0,192	-0,678	2,000	-
	2009	0,009	-	0,009	-0,982	2,000	-
	2010	-	-	-	-1,000	2,000	-

Джерело: розраховано за даними FAOSTAT.

*1) (+) – стійкі конкурентні переваги; 2) (+/-) – відносні конкурентні переваги; 3) (-) – відсутні конкурентні переваги.

Індекси RXA соняшнику у 2007 р. і 2010 р. та пшениці у 2008–2010 рр. були більше одиниці, що свідчить про експортну спеціалізацію країни в даних видах продукції, незважаючи на кризовий і посткризовий періоди, що безпосередньо мало вплив на всі галузі сільського господарства. Нижчим рівнем конкурентоспроможності характеризується продукція бджільництва, що пояснюється зменшенням експортних поставок меду на світовий ринок у 2007–2008 рр., що стало наслідком посухи і неврожайного року. Індекс відносної залежності від імпорту RMP майже всіх товарних груп, за винятком соняшнику, показує відсутність конкурентних невигод і демонструє низьку залежність від світового імпорту сільськогосподарської продукції, що у свою чергу є теж свідченням порівняльних конкурентних переваг.

Узагальнюючи результати дослідження можна зробити кілька висновків. Дані тенденції свідчать про відсутність залежності України від кон'юнктури відповідних зовнішніх ринків із однієї сторони, проте з іншої, є доцільним нарощування потенціалу експортоспроможних галузей сільського господарства із одночасною географічною диверсифікацією ринків збуту.

Вектор розвитку аграрного сектора в умовах посилення глобалізаційних тенденцій

Стратегія розвитку економіки України повинна бути націлена не на «розчинення» її надбань у глобальних транснаціональних утвореннях, а на консолідацію національної економіки як цілісного і самодостатнього елемента у системі світогосподарських зв'язків. Українському сільському господарству вдасться успішно конкурувати з європейським аграрним сектором в разі, якщо Україна і вітчизняні аграрії ставитимуться до сільського господарства як до ринку, що може і повинен давати прибуток, мати потужну експортну складову і бути джерелом валютних надходжень.

Сучасний стан вітчизняного аграрного ринку характеризується недосконалістю базових інститутів ринкової економіки, низькою конкурентоспроможністю агропродовольчої групи товарів, недостатнім рівнем розвитку ринкової бізнес-інфраструктури, низькими темпами внутрішніх економічних перетворень, негативним впливом політичної нестабільності на динаміку залучення іноземних інвестицій. Частковому вирішенню зазначених проблем можуть сприяти заходи щодо розвитку агробізнесу; формування ринкової інфраструктури; державної підтримки експортоутворюючих галузей; примноження найперспективніших галузей світової аграрної економіки, зокрема, органічного спрямування; формування агрокорпорацій і кластерів; освоєння і використання інструментарію і стратегій глобального маркетингу; структуризації і збалансування експортної номенклатури агропродовольчої продукції; збереження і посилення конкурентних позицій на світових ринках із одночасним нарощуванням конкурентоспроможності продовольства за рахунок підвищення його якості і безпеки, фітосанітарного контролю та сертифікації; техніко-технологічної модернізації; інформатизації та інтелектуалізації аграрного виробництва; створення сприятливих інноваційно-інвестиційних передумов для сільського господарства; прискорення інтеграції національного аграрного сектора у світовий економічний простір із метою використання переваг глобалізації і одночасного захисту національних інтересів і т.ін. Викладені методологічні особливості глобалізації агропродовольчих ринків є базовими для формування реальних, латентних, потенційних і майбутніх перспектив аграрного сектора економіки України.

Функціонування національних ринків відбувається в умовах лібералізації міжнародних зв'язків. Це вимагає прискореного формування повноцінного національного аграрного ринку, зда-

тного забезпечити збалансування попиту та пропозиції, підвищити доходність підприємств і платоспроможність споживачів, прискорити розвиток сільських територій. Процес формування національного аграрного ринку перебуває на стадії становлення, а тому лише частково забезпечує виконання покладених на нього функцій і завдань. Вади ринку повинні нейтралізуватися заходами державної економічної й соціальної політики¹.

Значна частина розвинених країн переходить від традиційного сільського господарства до сучасної концепції його розвитку – агробізнесу. Створюються потужні міжнародні корпорації агробізнесу. Транснаціональні компанії функціонують не лише в межах економічно розвинутих країн, а й у країнах, економіка яких розвивається. Україна також не стоїть осторонь від глобалізаційних процесів, адже в багатьох секторах національної економіки здійснюють свою діяльність транснаціональні компанії. Так, наприклад, у межах агропромислового комплексу здійснюють свою діяльність такі загальновізанні міжнародні компанії, як WJ Grain LTD, Cargill, Bunge Limited та ін.².

Значним каталізатором розвитку світових ринків є глобалізація біржових ринків, які сприяють ефективнішому функціонуванню міжнародних фінансових, товарних і валютних ринків, що забезпечують потреби учасників міжнародної торгівлі. Маючи доступ до міжнародних біржових ринків, транснаціональні компанії та інші учасники міжнародної торгівлі розширюють межі своєї діяльності, а також користуються відповідними біржовими механізмами та інструментами, які сприяють підвищенню прибутковості. На думку фахівців, не інтегровані до міжнародних біржових регіональні ринки гальмують розвиток національної економіки. Біржові регіональні ринки без їх інтеграції до міжнародних неконкурентоспроможні, адже інвестори та емітенти при виборі ринку, в межах якого вони будуть проводити свою діяльність, шукають вигідніших умов, високої ліквідності та фінансових гарантій. Міжнародні біржові ринки надають можливість їх учасникам ефективно, з мінімальними витратами вести торгівлю широким колом активів. Біржова торгівля значно видозмінилась за рахунок використання строкових біржових контрактів (деривативів), запровадження процедур біржового клірингу, застосування новітніх інформаційних технологій.

¹ *Майстро С. В.* Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання: монографія / С. В. Майстро. – Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 240 с.

² *Беренштейн Б. Л.* Біржовий ринок у контексті глобалізаційних явищ міжнародної економіки / Б. Л. Беренштейн, О. М. Третяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Chem_Biol/nvnau/2010_145/10bbl.pdf.

Головною рушійною силою при запровадженні тих чи тих біржових механізмів та інструментів є прагнення учасників різних ринків отримати захист своїх економічних інтересів і прозорі й ефективні механізми ціноутворення¹. Названі біржові інструменти і механізми протягом тривалого періоду функціонують на світових ринках, утім в Україні вони не використовуються. Проте, як зазначають експерти, відповідно до чинного законодавства в Україні неможливе створення універсальних бірж, оскільки товарні біржі можуть здійснювати операції з товарними активами, а фондові та валютні біржі проводять свою діяльність винятково на фондовому чи валютному ринках. Універсалізація біржового ринку України позитивно впливала б на макроекономічну ситуацію в різних сегментах ринку, сприяла б захисту економічних інтересів країни та інтеграції вітчизняного біржового ринку до міжнародного.

Нині формується глобальне середовище постіндустріальної інформаційної цивілізації, у якій роль основного виробничого фактору відіграє інформація, а вирішального чинника – нові знання, що, безперервно нагромаджуючись, виливаються в принципово нові виробничі можливості. Інформація і знання, як фактори виробництва, мають змогу подолати відносну обмеженість природних ресурсів, здійснювати швидкі і ефективні маневри у будь-яких сферах фінансової й економічної діяльності. Тому ефективність аграрної економіки, зростання її конкурентоспроможності залежать від підвищення інтелектуального капіталу нації. Адже на ринку виступає вже не власне товар у чистому вигляді, а комбінований пакет товарів, послуг та інформації як вид реалізації інтелектуальних здібностей індивіда. Саме тому ефективність економіки, економічне зростання залежать не стільки від поступу матеріального виробництва, скільки від розвитку здібностей індивіда. Основною тенденцією у сфері інформаційних технологій стає швидкий розвиток мережі Інтернет, яка утворила нову сферу бізнесу. Так, наприклад, використання електронної комерції (e-Commerce) охоплює у високорозвинених країнах світу 80 % усіх підприємств, а в таких країнах, як Фінляндія, Швеція, Данія, – близько 100 %².

При створенні електронного ринку важливо, щоб усі його учасники були максимально зацікавлені, оскільки відсутність

¹ Беренштейн Б. Л. Біржовий ринок у контексті глобалізаційних явищ міжнародної економіки / Б. Л. Беренштейн, О. М. Третяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Chem_Biol/nvnau/2010_145/10bb1.pdf.

² Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації / Л. Л. Антонюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 275 с.

мотивації призведе до дисфункцій інформаційного середовища. Основними напрямками впровадження інновацій та інформаційних технологій і у сільському господарстві має стати точне господарство, розвиток електронної комерції, використання Інтернет-послуг, моніторинг цін, ринків, ресурсопотоків, впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на вітчизняному біржовому товарному ринку, інформатизація виробництва тощо (додаток 3). Виділяють 4 основні групи суб'єктів електронної комерції: споживачі (C-consumer) – фізичні особи, бізнесові організації (B-business), державні органи (G-government, деколи A-administration) та фінансові установи, що забезпечують розрахунки між іншими суб'єктами електронної комерції¹. Проте фінансові можливості більшості товаровиробників галузі обмежені, тому для ефективного впровадження інновацій та інформаційних технологій доцільно створити регіональні галузеві кластери.

Кластеризацію агробізнесу доцільно здійснювати на основі стратегічних агропромислових зон господарювання: індустріальної, конвенційної та органічної². При формуванні економічних кластерів в Україні також необхідно враховувати ризики і проблеми, пов'язані із недосконалим інституційним середовищем, відсутністю конкурентних переваг у суб'єктів або їх слабким вираженням, невідповідністю життєвого циклу кластера і продукції, яка виробляється, надмірною локалізацією на одній території, несприятливими природно-кліматичні та географічними чинниками. Проте кластер не є самоціллю або метою для суб'єктів господарювання, це спосіб закріпити існуючі і латентні конкурентні переваги та створити нові в умовах глобальних викликів. Іншими словами – це тактика, за допомогою якої у довгостроковій перспективі можливо досягти бажаних результатів діяльності, забезпечити стійкі конкурентні переваги, зайняти вигідну конкурентну позицію у відповідних сегментах ринку, паралельно вирішуючи проблеми соціально-економічного, екологічного, територіального характеру, при цьому збільшуючи надходження до місцевих бюджетів через легалізацію виробничо-збутових операцій суб'єктів господарювання.

В умовах глобалізації все більше відчувається інтелектуалізація економіки, швидкі темпи модернізації технологій, диверсифікованості виробництва й асортиментів виробів, диференціації аграрних ринків, методів виробництва. Посилення нецінності

¹ Міжнародна електронна комерція (International E-Commerce) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://e-commerce2000.blogspot.com/2011/02/blog-post_3442.html.

² Яценко О. М. Кластеризація як стратегічний напрям формування конкурентних переваг бджільництва України / О. М. Яценко // Вісн. ЖНАЕУ. – 2011. – № 2 (29), т.2. – С.194-212.

конкуренції висуває на перший план інтелект, здатність, знання, талант, професіоналізм. Сучасна глобалізована економіка вимагає використання матеріалізованих знань у процесі виробництва, зростання їх частки в загальній вартості підприємств.

Більшість дослідників підкреслюють, що для ефективного функціонування економіки необхідна наявність п'яти основних видів капіталу, таких як соціальний, фінансовий, природні ресурси, фізичний і людський капітали, вага першого значно зросла в кінці ХХ-го початку ХХІ ст.^{1,2,3,4,5}. Дослідниками встановлено, що соціальні зв'язки і довіра мають важливу роль у підтримці економічного розвитку, тобто рівень соціального капіталу складає один з основних чинників, що впливають на економічний розвиток країн, регіонів і окремих підприємств. Використання соціального капіталу в процесі виробництва, співвідношення матеріального виробництва на користь інтелектуального, зростання їх частки в загальній вартості підприємств створюють додану вартість для суб'єктів господарювання.

Глобалізація міжнародної економіки також розширює проблематику соціального капіталу як ресурсу, необхідного для підвищення ефективності економіки, стійкого розвитку й міжнародної безпеки на мікро- і макро рівнях. Використовуючи соціальний капітал, індивіди можуть діставати прямий доступ до економічних ресурсів; збільшувати свій культурний капітал через контакти з експертами, компетентними людьми, що втілюють культурний капітал; приєднуватися до інститутів, які пов'язані з присудженням, розподілом привілеїв⁶. Очевидно, що соціальний капітал є однією з найважливіших складових багатства країн, регіонів і окремих підприємств, хоча і не є панацеєю для ефективної економіки в умовах глобалізації.

Актуальним продовжує залишатися питання: як повинно бути організоване сільськогосподарське виробництво адаптуючись до умов світового ринку продовольства, щоб забезпечити населення Землі, яке в останні роки збільшується щорічно майже

¹ Bourdieu. P. The forms of capital / P. Bourdieu // Handbook of theory and research for sociology of Education / ed. by J. Richardson. – New York: Greenwood Press, 1986. – P. 21.

² Coleman J.S. Social capital in the creation of human capital / J.S. Coleman // American Journal of Sociology. – 1988. – № 94. – P. 95–120.

³ Paldam Martin. Social Capital: One or Many? Definition and Measurement / Paldam Martin // Journal of Economic Surveys. – 2000. – Vol. 14 (Issue 5). – P. 629–654.

⁴ Portes A. Patricia Landolt. The Downside of Social Capital / A. Portes // The American Prospect. – 1996. – 26 May–June. – P. 18–21.

⁵ Portes A. Social capital: Its origins and application in modern sociology / A. Portes // Annual Review of Sociology. – 1998. – Vol. 24. – P. 1–24.

⁶ Яценко О. Н. К вопросу о содержании понятия «социальный капитал» / О. Н. Яценко // Роль соціального капіталу та локальних ініціатив у забезпеченні сільського розвитку: доп. Міжнар. симпозиуму (м. Житомир, 16–18 травня 2007 р.). – Житомир: Вид-во ДВНЗ «Держ. агрокол. ун-т», 2007. – С. 59–65.

на 100 млн чол., випереджаючи можливості аграрного сектора світового господарства. Поділяємо погляди П. Саблука, який зазначає: «Для нас особливо важливим є питання: як така житниця, як Україна з її унікальним агрокліматичним потенціалом, що володіє 1/3 усіх чорноземів планети, могла стати імпорттером сільськогосподарської продукції і продовольства, витратити сотні мільйонів доларів на закупівлю зернових. І головне: що необхідно зробити, щоб виправити це становище»¹.

Нинішній вектор розвитку економіки України та державної політики, всупереч наявному потужному інтелектуальному потенціалу, приймає усе більш виражений сировинний і трудомісткий характер, що потенційно загрожує демократичним та економічним перетворенням у державі. Економічний ріст має розглядатися через призму якісних параметрів, коли пріоритетний розвиток інтелектуального капіталу та соціальних зв'язків стає основою змін не тільки структури виробництва, але й якості життя населення, включаючи рівень доходів, обсяги споживання, захист навколишнього середовища, вільний час і всебічний розвиток особистості.

Трансформаційному вітчизняному аграрному сектору економіки бракує соціалізації, раціональної трудової етики і відповідальності, корпоративної ідентичності й самовіддачі, що стримує формування відносин довіри між роботодавцем і працівником, партнерами по бізнесу в межах України та поза ними. Дефіцит довіри населення до ринкових інститутів виробництва, споживання, розподілу товарів і послуг виступає гальмом соціально-економічних перетворень в державі. Поняття соціального капіталу в аграрному секторі економіки передбачає існування інститутів, відносин і норм, що визначають якість і кількість соціальних взаємодій, з'являється усе більше доказів того, що соціальна єдність є необхідною для економічного добробуту суспільства й стійкого розвитку соціально-економічних процесів. Формування й розвиток соціального капіталу на всіх рівнях дозволить впливати на виробничі фактори, скоротити трансакційні витрати аграрних підприємств, підвищить рівень довіри міжнародних інституцій до України. Доказом цих перетворень є такі прогресивні форми ведення господарства, як вертикально інтегровані підприємства і кооперативи. Саме тому соціальний капітал України повинен виступити одним із стратегічних ресурсів поруч з традиційними, такими, як: запаси сировини, державна територія, золоті запаси, валютний резерв.

¹ Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.

Висновки

Процес глобалізації світової економіки, яка стала комплементарною, взаємозалежною і більш інтегрованою, має дві основні складові: глобалізацію ринків і глобалізацію виробництва. Результатами глобалізації світових ринків є отримання конкурентних переваг країнами із вищим рівнем розвитку економіки, посилення дестабілізаційних чинників, взаємозалежність національних ринків, втрата периферійними державами контролю над власними національними ринками, виникнення глобальної гіперконкуренції, від якої виграють країни центру.

Головним завданням, в умовах глобалізації стає боротьба за повноцінне функціонування у довгостроковій перспективі, мінімізація фінансово-економічних, соціально-демографічних, політичних і екологічних ризиків із паралельним збереженням і створенням конкурентних переваг, які здатні забезпечити подальший розвиток і адаптацію до глобальної економіки та забезпечити конкурентоспроможність власної національної економічної системи та її складових – регіональних економік в особі усіх суб'єктів ринку.

Глобалізація агропродовольчих ринків загострює конкуренцію на всіх ієрархічних рівнях. Методологічні аспекти дослідження агропродовольчих ринків в умовах глобалізації економіки базуються на теоретико-методологічній концепції обґрунтування стратегії розвитку національних ринків у цілому, і секторальних зокрема, із врахуванням багаторівневої інтеграції, ускладненої наростаючою взаємозалежністю національних економік, загрозами світової кон'юнктури, глобальними ризиками у контексті соціополітичного і еколого-економічного виміру із врахуванням конкуренції та багатофункціональної ролі сільського господарства. Інтеграція агропродовольчого сектора у систему світового господарства відбувається в умовах взаємодії і взаємообумовленості національних господарств, лібералізації міжнародної торгівлі, яка проявляється у зниженні імпорتنних тарифів, скороченні рівня внутрішньої підтримки, відмові від експортних субсидій і гіперконкуренції. Сучасний світовий агропродовольчий ринок характеризується швидкою індустріалізацією, інформатизацією, капіталізацією, науково-теоретичним розвитком менеджменту та агро- і «зеленого» маркетингу, практичним та інтенсивним застосуванням відповідного інструментарію.

В умовах глобалізації агропродовольчих ринків необхідно визначити перелік стратегічних галузей сільського господарства і провести діагностику їх стану і відповідних сегментів з ме-

тою максимальної адаптації до конкурентних умов зовнішнього середовища і створення глобальних продуктів. Сільськогосподарська галузь має бути пріоритетною з огляду на провідну роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни; широку споживчу базу; глобальний характер пропозиції; в Україні збережений людський потенціал, який має відповідні знання, навички, компетенції.

Україна інтегрована у глобальний світовий ринок і вже на нинішньому етапі її пропозиція щодо глобальних агропродовольчих продуктів складає більше двадцяти товарних позицій, проте серед них переважають товари сировинного походження. До таких продуктів відноситься соняшник, мед, ячмінь, картопля, цукровий буряк, яйця, пшениця та соя.

Імперативною нормою розвитку вітчизняного сільського господарства в умовах глобальних викликів є формування цивілізованого агропродовольчого ринку, а також вплив діяльності галузі на навколишнє середовище і соціальний розвиток локальних сільських територій. Базисом має стати інтелектуалізація аграрної економіки, формування соціального капіталу, створення потужного експортного потенціалу, інформатизація, кластеризація і розвиток агробізнесу. Кластерний підхід забезпечить, з одного боку прибутковість, конкурентоспроможність, інвестиційну привабливість і відносну сталість агробізнесу, а з іншого – соціальний та економічно-збалансований розвиток регіональних територій. Провідна роль на сучасному етапі розвитку держави належить впровадженню електронної комерції, що забезпечить суб'єктам господарювання ряд економічних переваг, пов'язаних з обміном інформацією, рухом капіталу, торгівлею, розрахунками, маркетинговим інструментарієм, страхуванням, що стане підґрунтям переходу на інноваційно-інформаційну платформу розвитку.

Список літератури

1. *Андрійчук В. Г.* Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: монографія / В. Г. Андрійчук. – Ніжин: ТОВ «Аспект-Поліграф», 2007. – 216 с.
2. *Аніловська Г. Я.* Державний фактор трансформаційних перетворень в економіках перехідного типу: монографія / Г. Я. Аніловська. – Львів: Вид-во ЛКА, 2002. – 324 с.
3. *Антонюк Л. Л.* Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації / Л. Л. Антонюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 275 с.
4. *Базилюк Я. Б.* Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення: монографія / Я. Б. Базилюк. – К.: НІСД, 2002. – 132 с.

5. *Беренштейн Б. Л.* Біржовий ринок у контексті глобалізаційних явищ міжнародної економіки / Б. Л. Беренштейн, О. М. Третяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Chem_Biol/pvnu/2010_145/10bbl.pdf.

6. *Білорус О.* Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації / О. Білорус // Економіка України. – 2001. – № 11. – С. 17–21.

7. Валова додана вартість у Статистичному щорічнику України наводиться разом по сільському господарству, мисливству і лісовому господарству (частка сільського господарства домінуюча).

8. *Власов В. І.* Глобалізація і глобалістика: історія, теорія, практика, персоналі [Текст]: [у 3 т.] / В. І. Власов – К.: ННЦ «ІАЕ», 2011. – 530 с.

9. *Власов В. І.* Глобалізація і глобальна продовольча проблема / В.І. Власов // Економіка АПК. – 2004. – № 1. – С. 7–11.

10. Вплив глобалізаційних трансформацій на економіку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.anticrisis.kiev.ua>

11. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін. ; керівник авт. кол. і наук. ред. О.Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.

12. *Дудар Т. Г.* Організаційно-економічні засади формування і розвитку системи агромаркетингу / Т. Г. Дудар // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С. 89–96.

13. *Костюк В. Н.* Изменяющиеся системы / В. Н. Костюк. – М.: Наука, 1993. – 352 с.

14. *Крылатых Э. Н.* Аграрные аспекты вступления стран СНГ в ВТО / Э. Н. Крылатых, О. Г. Строкова. – М.: Энциклопедия российских деревень, 2002. – С. 162–164.

15. *Купчак П. М.* Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на розвиток національного господарства / П. М. Купчак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/NacGosp/2009/Kupchak.pdf>.

16. *Майстро С. В.* Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання: монографія / С. В. Майстро. – Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 240 с.

17. Міжнародна електронна комерція (International E-Commerce) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://e-commerce2000.blogspot.com/2011/02/blog-post_3442.html.

18. *Молдован О.* Україна: аутсайдер з колосальним потенціалом / О. Молдован [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2011/08/23/295840/>.

19. *Пахомов Ю.М.* Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю.М. Пахомов, Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Губський. – К.: Україна, 1997. – 237 с.

20. *Песковский П.* Методы измерения специализации международной торговли агропродовольственной продукцией П. Песковский // Методичні основи сучасного дослідження в аграрній економіці: матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф., (Житомир, 3–5 берез. 2005 р.): в 3-х ч. – Житомир: Держ. агрокол. ун-т, 2005. – Ч. 2. – С. 7–11.

21. *Саблук П. Т.* Глобалізація і продовольство / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.
22. *Соколенко С. І.* Кластери в глобальній економіці / С. І. Соколенко. – К.: Логос, 2004. – 848 с.
23. Статистичний щорічник України за 2011 рік: стат. зб. / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Держ. комітет статистики України, 2012. – 559 с.
24. Статистичні дані FAOSTAT [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>.
25. Україна у цифрах 2011 рік: стат. зб. / за ред. О.Г.Осауленка. – К.: Держ. комітет статистики України, 2012. – 251 с.
26. *Швиданенко О. А.* Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти: монографія / О. А. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2007. – 312 с.
27. *Швиданенко О. А.* Передумови забезпечення конкурентоспроможності країни в контексті прогресивних глобалізаційних тенденцій / О. А. Швиданенко // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. – 2007. – Вип. 3 (70). – С. 43–51.
28. *Яценко О. М.* Імперативи глобалізації агропродовольчих ринків / О. М. Яценко // Наук. вісн. Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія. Економічні науки. – 2013. – № 4 (253). – С. 27–39.
29. *Яценко О. М.* Кластеризація як стратегічний напрям формування конкурентних переваг бджільництва України / О. М. Яценко // Вісн. ЖНАЕУ. – 2011. – № 2 (29), т.2. – С.194–212.
30. *Яценко О.Н.* К вопросу о содержании понятия «социальный капитал» / О. Н. Яценко // Роль соціального капіталу та локальних ініціатив у забезпеченні сільського розвитку: доп. Міжнар. симпозиуму (м. Житомир, 16–18 травня 2007 р.). – Житомир: Вид-во ДВНЗ «Держ. агрокол. ун-т», 2007. – С. 59–65.
31. *Balassa B.* Trade liberalization and Revealed Comparative Advantage / B. Balassa // Manchester School of Economic and Social Studies. – 1965. – Vol. 33. – P. 99–123.
32. *Benedictis L.* A note on the Balassa index of revealed comparative advantage / L. De Benedictis, M. Tamperi // Manuscript. – 2001. – P. 27–36.
33. *Bourdieu. P.* The forms of capital / P. Bourdieu // Handbook of theory and research for sociology of Education / ed. by J. Richardson. – New York: Greenwood Press, 1986. – P. 21.
34. *Cieslik A.* Now a Teoria Handlu Zagranicznego w Swietle Badan Empirycznych / A. Cieslik. – Warszawa, 2000. – P. 101–113.
35. *Coleman J.S.* Social capital in the creation of human capital / J.S. Coleman // American Journal of Sociology. – 1988. – № 94. – P. 95–120.
36. Country rank in the world, by commodity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>
37. *Ferto I.* The dynamics of agri-food trade patterns. The accession countries' case / I. Ferto, L. Hubbard // Materials of the International Conference «Agricultural policy reform and the WTO: where are we heading?» (Itali , June 23). – Capri, 2003. – P. 16.

38. GlobalIndex A Multidimensional Globalization Measurement of the University of Bamberg and the TransEurope research network [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/csgr/index/>
39. *Hinloopen J.* On the Empirical Distribution of the Balassa Index / J. Hinloopen, J. Marrewijk // W.P. Erasmus University. – Rotterdam, 2000. – P. 79.
40. *Hinloopen J.* On the Empirical Distribution of the Balassa Index / J. Hinloopen, J. Marrewijk // W.P. Erasmus University. – Rotterdam, 2000. – P. 79.
41. *Iapadre L.* A Taxonomy of Statistical Indicators for the Analysis of International Trade and Production / L. Iapadre ; OECD. – Paris, 2003. – P. 49–56.
42. *Krugman P.* Miedzynarodowe Stosunki Gospodarcze / P. Krugman, M. Obstfeld // PWN. – Warszawa, 2003. – P. 65–73.
43. *Laursen K.* Revealed Comparative Advantage and the Alternatives as Measures of International Specialisation / K. Laursen // DRUID WP. – 1998. – P. 98–31.
44. *Leamer Edward E.* The Heckscher–Ohlin Model in Theory and Practice / Leamer Edward E. // Princeton Studies in International Finance. – 1995. – 77 p.
45. *Paldam Marti.* Social Capital: One or Many? Definition and Measurement / Paldam Martin // Journal of Economic Surveys. – 2000. – Vol. 14 (Issue 5). – P. 629–654.
46. *Piaskouski P.* The evolution of the pattern of Polish agri–food trade on EU market / P. Piaskouski // Сельское хозяйство – проблемы и перспективы ; ГГАУ. – Гродно, 2005. – С. 88–92.
47. *Portes A.* Patricia Landolt. The Downside of Social Capital / A. Portes // The American Prospect. – 1996. – 26 May–June. – P. 18–21.
48. *Portes A.* Social capital: Its origins and application in modern sociology / A. Portes // Annual Review of Sociology. – 1998. – Vol. 24. – P. 1–24.
49. Production of the 20 most important food and agricultural commodities (ranked by value) in a given country for the year indicated) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx>
50. The Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/csgr/index/>
51. *Yatsenko O.* Methodological instruments of polyfunctional competitiveness evaluation (on the example of agriculture) / Olga Yatsenko // USA: The Advanced Science. – 2011. – November. – P. 30–35.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2013

Додаток 1

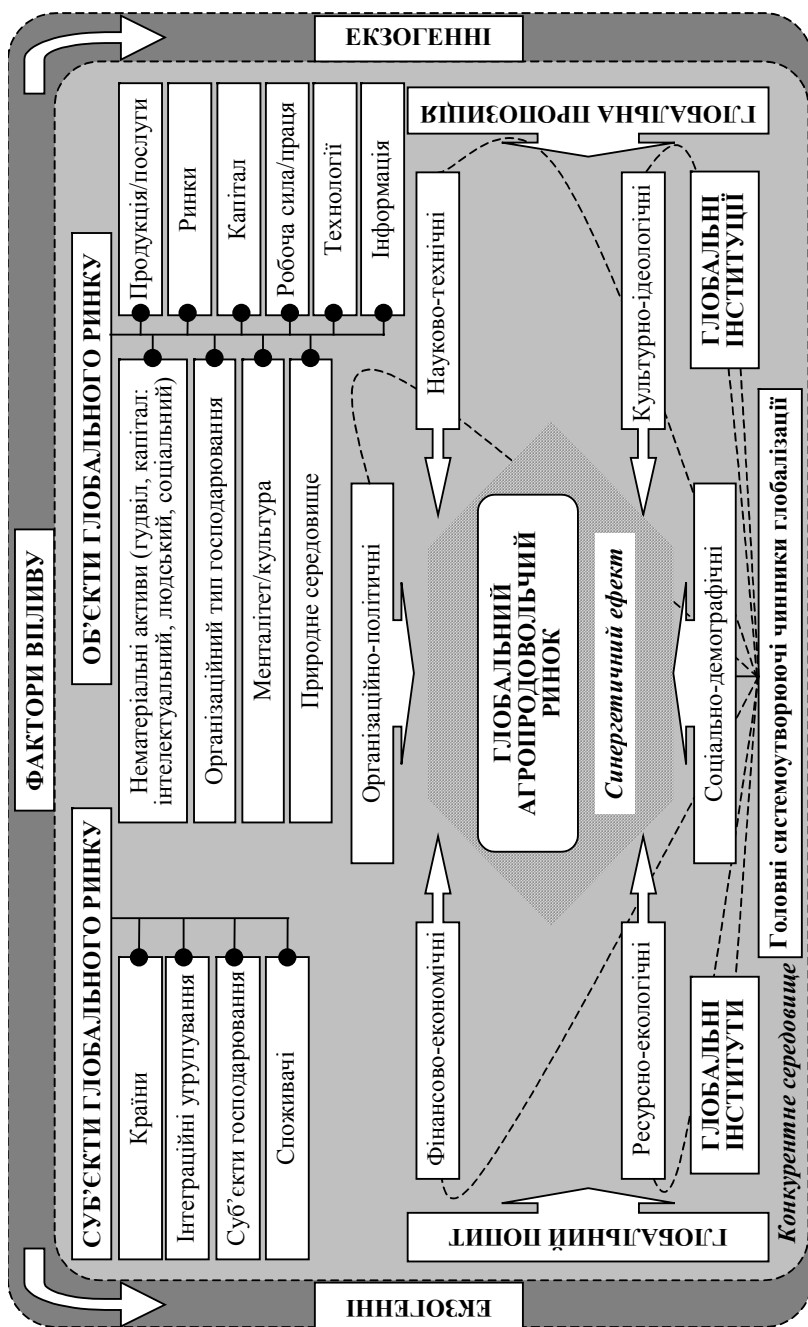

Рис. Конфігурація глобального агропромислового ринку

Джерело: власні дослідження.

Додаток 2

**ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ ЗА ТОВАРНОЮ ГРУПОЮ
ВІДПОВІДНО ДО СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ У МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ**

Показник	Формула та значення	Інтерпретація
Індекс відносних порівняльних переваг	$RCA = RXA = \frac{X_j / \sum_n X_{nj}}{\sum_k X_{jk} / \sum_n \sum_k X_{nk}}$	Галузь, в експорті продукції якої спеціалізується країна, характеризується значенням більшим 1, а значення між 0 та 1 свідчать про відсутність переваг. Відмінність індексу RXA зводиться до того, що він відрізняється від оригінального RCA тим, що не враховує однакові країни й товари в чисельнику і в знаменнику. Значення індексу RCA пропонується ділити на чотири групи: A, B, C та D. Група «A» ($0 < RCA \leq 1$) означає, що в зовнішньоекономічній торгівлі даними товарами країна не має порівняльних переваг. Інші три групи характеризують товари і товарні групи, які мають порівняльні переваги. Так, в групі «B» ($1 < RCA \leq 2$) товари мають слабвиражені порівняльні переваги, в групі «C» ($2 < RCA \leq 4$) – середньовиражені порівняльні переваги, а в групі «D» ($4 < RCA \leq \infty$) – значні порівняльні переваги
Індекс відносної експортної конкурентоспроможності	<p>RCA та RXA, по суті, описують один процес^{1,2} за умови, що $n \neq i$, $k \neq j$, дане обмеження відрізняє цей індекс від RCA, де X – експорт, i – країна, j – товар, n – сукупність країн, k – сукупність товарів. Значення індексу знаходиться в межах [0; +∞].</p> $RCA = \frac{(X_j - M_j)}{[T_{jk} (T_{jw} / T_{kw})]}$ <p>де X – експорт, M – імпорт, i – країна, j – товар, n – сукупність країн, k – сукупність товарів W.</p>	
Індекс фактичних порівняльних переваг	$RCA = \frac{(X_j - M_j)}{[T_{jk} (T_{jw} / T_{kw})]}$	Індекс показує фактичні порівняльні переваги певної країни за конкретною товарною групою.

¹ Ferto I. The dynamics of agri-food trade patterns. The accession countries' case / I. Ferto, L. Hubbard // Materials of the International Conference «Agricultural policy reform and the WTO: where are we heading?» (Italy, June 23). – Сопрі, 2003. – Р. 16.

² Piaskowski P. The evolution of the pattern of Polish agri-food trade on EU market / P. Piaskowski // Сельское хозяйство – проблемы и перспективы ; ПТАУ. – Гродно, 2005. – С. 88–92.

³ Hinloopen J. On the Empirical Distribution of the Balassa Index / J. Hinloopen, J. Matrewijk // W. P. Erasmus University. – Rotterdam, 2000. – Р. 79.

Закінчення дод. 2

Показник	Формула та значення	Інтерпретація
Індекс відносної залежності від імпорту RMP	$RMP = \frac{M_{ij} / \sum_n M_{nj}}{\sum_k M_{ik} / \sum_n \sum_k M_{nk}}$ <p>за умови, що $n \neq i, k \neq j$</p>	Показник є дуже подібним до індексу RXA , з тією лише різницею, що в даному випадку до уваги береться імпорту, який позначається M . Якщо значення індексу RMP є більшим від 1, то залежність від імпорту висока, інакше кажучи, конкурентні переваги не мають місця, якщо ж меншим від 1, то залежність невелика, або, інакше, спостерігаються порівняльні конкурентні переваги. Однак варто зауважити, що індекс RMP часто є ілюзорним, оскільки його значення може бути істотно викривленим внаслідок захисту внутрішнього ринку. При існуванні заборони на імпорту або низькому рівні імпорту мита цей показник відображатиме високий рівень конкурентних переваг, тоді як справедливим може бути протилежне. Подібний недолік є притаманним також індексу RXA . Якщо, наприклад, регіон є лише транзитним для певних видів товару, то цей індекс може відображати високий рівень конкурентних переваг, що не відповідає дійсності.
Індекс відносних торговельних переваг RTA	$RTA = RXA_{ij} - RMP_{ij}$ <p>де RXA – індекс відносної експортної конкурентоспроможності j-го товару в i-й країні та RMP – індекс відносної залежності від імпорту RMP j-го товару в i-й країні</p>	Позитивне значення цього показника вказує на відносні конкурентні переваги у зовнішній торгівлі, а від'ємне – на відносні конкурентні обмеження. Проте, за практичного використання всіх трьох індексів виникають численні проблеми. Мінимальні значення індексів RXA і RMP обмежено нулем, тоді як максимальні – не обмежені взагалі. Індекс RTA може бути як додатним, так і від'ємним, відображаючи наявність або відсутність конкурентних переваг, при цьому його мінімальне та максимальне значення також не обмежено. Водночас якби ці індекси мали граничні значення, це полегшило б їх інтерпретацію, оскільки в такому випадку можна було б точніше встановити міру наявності або відсутності конкурентних переваг.

Симетричний індекс виявлення порівняльних переваг	RSCA	$RSCA = (RSCA - 1) / (RSCA + 1)$	<p>Проблема інтерпретації значень індексів виникає внаслідок того, що індекси асиметричні. Тому при середньому арифметичному значенні індексів, яке перевищує його медіану, розподіл функції щільності вірогідності зміщено вправо. Це означає, що зміни в секціях з великими значеннями RSCA будуть перебільшені при аналізі динаміки порівняльних переваг¹. Для вирішення цієї проблеми пропонують використовувати симетричний індекс. Від'ємні значення свідчать про відсутність переваг, додатні ж представляють продукцію, на якій спеціалізується певна країна в зовнішній торгівлі. Динаміка порівняльних переваг визначається за допомогою аналізу стабільності індексу RSCA за магріцею перехідних ймовірностей Маркова².</p>
Конкурентоспроможність внутрішньогалузевої торгівлі	GL	$GL = 1 - \frac{(X_{ij} - M_{ij})}{(X_{ij} + M_{ij})}$	<p>Найбільш широко використовують індекс GL (Grubel-Lloyd)^{3, 4}. Значення індексу характеризує інтенсивність експортної та імпоротної торгівлі одного продукту або товарної групи. Значення індексу коливаються від 0 до 1. Якщо індекс GL дорівнює 0, то це означає існування тільки міжгалузевої торгівлі, у випадку, коли індекс рівний 1 – це свідчить тільки про внутрішньогалузеву торгівлю зазначеною продукцією. Значення, близькі до 1, свідчать про підвищену інтенсивність внутрішньогалузевої торгівлі</p>

¹ *Benedictis L.* A note on the Balassa index of revealed comparative advantage / *L. De Benedictis, M. Tambari* // Manuscript. – 2001. – P. 27–36.
² *Laurson K.* Revealed Comparative Advantage and the Alternatives as Measures of International Specialisation / *K. Laurson* // DRUID WP. – 1998. – P. 98–31.

³ *Leamer Edward E.* The Heckscher–Ohlin Model in Theory and Practice / *Leamer Edward E.* // Princeton Studies in International Finance. – 1995. – 77 p.

⁴ *Песковський П.* Методи измерения специализации международной торговли агропродовольственной продукцией П. Песковський // Методичні основи сучасного дослідження в аграрній економіці: матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф. (Житомир, 3–5 берез. 2005 р.): в 3-х ч. – Житомир. Держ. агрокоол. ун-т, 2005. – Ч. 2. – С. 7–11.

Додаток 3

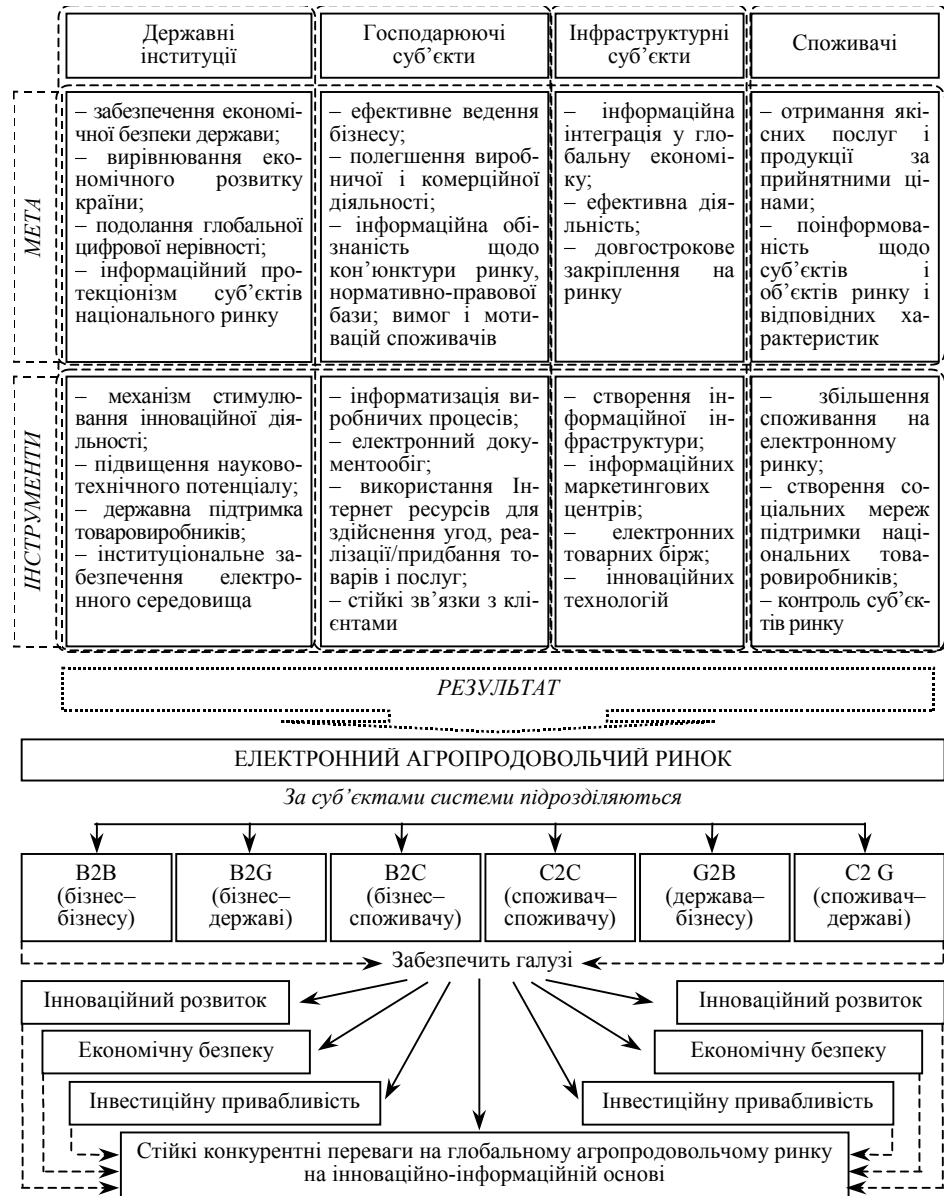

Рис. Механізм створення та впровадження інноваційних та інформаційних технологій у сільському господарстві

Джерело: власні дослідження.